

3. Дубчак І.Є. Спортивний дискурс у російському масмедійному комунікативному просторі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.02 „Російська мова” / І.Є. Дубчак. – К., 2009. – 19 с.
4. Карпець Л.А. Український спортивний жаргон: структурно-семантичний аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01 „Українська мова” / Л.А. Карпець. – Х., 2006. – 19 с.
5. Клименко Н.Ф. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі / Клименко Н.Ф., Карпіловська Є.А., Кислюк: [монографія]. – К.: Вид-й Дім Дмитра Бурого, 2008. – 336 с.
6. Крысин Л.П. Иноязычное слово в контексте современной общественной жизни / Л.П. Крысин // Русский язык конца XX столетия (1985-1995). – М. : Языки рус. Культуры, 1996. – С. 142–161.
7. Сучасна українська спортивна термінологія : [навч. посібник для студ. ф-тів фіз. виховання вузів] / Пущина І.В., Зайцева В.М. ; Запорізький держ. ун-т 2-е вид., доопрац. й розшир. – Запоріжжя, 2003. – 96 с.
8. Спорт в зеркале журналистики: (о мастерстве спортивного журналиста): [монография] / Б.А. Базунов и др.; сост. Г.Я. Солганик. – М. : Мысль, 1989. – 220 с.
9. Стишов О.А. Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі мови засобів масової інформації) / О.А. Стишов : [монографія]. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2003. – 388 с.
10. Стишов О. Спортивні терміни-інновації в сучасних засобах масової інформації / Олександр Стишов // Українська термінологія і сучасність. – К., 1997. – С. 58–61.
11. Янків І.Т. Українська спортивна термінологія (історико-методологічний аналіз): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з фізичного виховання та спорту : 24.00.02 „Фізичне виховання і спорт” / І.Т. Янків. – Луцьк, 2000. – 19 с.

Словники

12. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В.Т.Бусел]. – К. : ВТФ „Перун”, 2002. – 1440 с.
13. Сучасний словник іншомовних слів: Близько 20 тис. слів і словосполучень / [уклали: О.І. Скопненко, Т.В. Цимбалюк]. – К. : Довіра, 2006. – 789 с.

УДК 811.111'373.22

МОДЕЛЬ ПОРОДЖЕННЯ АНГЛІЙСЬКИХ НОМЕНКЛАТУРНИХ НАЙМЕNUВАНЬ ССАВЦІВ

**Наталя Рибалка
(Черкаси, Україна)**

Статтю присвячено принципам когнітивно-ономасіологічного аналізу найменувань, зокрема розгляду моделі породження одиниць сучасної англомовної зоологічної номенклатури.

Ключові слова: номенклатурні найменування ссавців, когнітивно-ономасіологічний аналіз, модель породження.

Статья посвящена принципам когнитивно-ономасиологического анализа наименований, в частности рассмотрена модель порождения единиц современной англоязычной зоологической номенклатуры.

Ключевые слова: номенклатурные наименования млекопитающих, когнитивно-ономасиологический анализ, модель порождения.

The article deals with the principles of cognitive-onomasiological analysis, specifically with the model (pattern) of production of modern English nomenclatorial (common) names of mammals.

Key words: nomenclatorial (common) names of mammals, cognitive-onomasiological analysis, production model (pattern).

У когнітивному напрямі сучасного термінознавства особливої **актуальності** набуває розгляд терміносистем як носіїв конденсованої і водночас максимально конкретної інформації про позначене. Такий підхід до аналізу термінології уможливлює вияв їхнього когнітивного підґрунтя, тобто психічних процесів, що опосередковують зв'язок мовного й концептуального, процедури отримання, обробки та переробки інформації, набутої чуттєво-емпіричним шляхом, внутрішньою мисленнєвою рефлексією при взаємодії з позасвідомими процесами. Цей аспект дослідження механізмів номінації є відносно новим, а тому потребує нових методів і підходів, які б уможливили вивчення процесів категоризації та концептуалізації відповідного фрагменту дійсності науковою спільнотою в межах сфери, що обслуговується конкретною термінологією. Методом дослідження психоментальної бази процесів номінації та термінологізації є когнітивно-ономасиологічний аналіз, запропонований О.О. Селівановою [6] й апробований дослідницею та представниками її школи на різноплановому номінативному матеріалі. Методика когнітивно-ономасиологічного аналізу ґрунтується зокрема на психолінгвістичній моделі породження найменувань, детальний розгляд якої на матеріалі англомовної номенклатури ссавців є **метою** нашої статті.

З огляду на когнітивно-ономасиологічне спрямування дослідження мотивації, номінативні одиниці, що формують англійську номенклатуру ссавців, розглядаємо в їхньому взаємозв'язку з процесами сприйняття та членування відповідного фрагменту дійсності науковою спільнотою теріологів. Аналіз послідовності операцій свідомості, що опосередковують семіотичне поєднання знань про конкретну тварину з номенклатурним найменуванням, може бути здійснений на підставі моделі породження (продуктування) номінативної одиниці. Термін «продуктування» в цьому контексті акцентує увагу на поступальному русі до відповідного продукту [2], термінологічна сполучка «модель породження» вживається в сучасному мовознавстві насамперед за традицією, почали втративши свою належність лише генеративізму, в межах якого вона виникла.

Усіляка модель є спрощеною, формалізованою абстрактною схемою. Номінативна модель є відтворенням процесу надання певному предмету чи поняттю, яке має або не має відповідника в реальному світі, відповідного позначення, що стає надбанням колективної мовної свідомості й мови. Усвідомлення знака як відповідника деякого позначеного ним поняття чи предмета всіма носіями мови, а також отримання знаком відповідного місця в

системі інших знаків мовного коду є головною розрізнювальною рисою породження номінативної одиниці у порівнянні з процесом породження (продуктування) мовлення, здобутки дослідження якого й лягли в основу пояснення ономасіологічних механізмів. Спроектувавши процес найменування на специфіку мовленнєвої діяльності людини, російська дослідниця О.С. Кубрякова першою відмітила можливість використання моделей породження мовлення для пояснення номінаційних процесів [4]. До цього словотворча діяльність розглядалася в межах традиційної семантико-структурної ономасіології як словотвірна модель, розроблена І.С. Торопцевим, що складається із таких ланок переходу від думки до слова: 1) підготовка ідеального змісту; 2) вибір мотивації (мотивування ознакою чи всім змістом); 3) вибір твірного слова (сполуки, першосигнальних ознак, звукових уявлень); 4) вибір способу словотворення, регламентований поняттями про способи словотворення і про творення аналогійних, близьких за значенням слів; 5) побудова звукової оболонки з основи твірного слова, звукової сторони похідного слова і словотворчих одиниць (афіксів та їхніх комбінацій); 6) зчеплення ідеального та матеріального при завершенні словотворення [9, 92-134]. Наведена модель акцентує увагу на вербальній стадії номінаційного механізму, зводячи опис преверbalного етапу до вказівки на підготовку ідеального змісту. Як зауважує О.О. Селіванова, у цій моделі не відображені, яким чином здійснюється така підготовка і які відбуваються кодові переходи від преверbalного змісту до вербалної форми [6, 86]. Визнаючи за словотвірною моделлю І.С. Торопцева високу пояснювальну спроможність у межах традиційного семантико-структурного підходу, дослідниця пропонує власну модель породження номінативних одиниць, що спирається на концепцію зв'язку думки та слова О.О. Потебні, на теоретичні та практичні розробки теорії мовленнєвої діяльності та психолінгвістичні моделі породження мовлення, враховує постулати сучасної когнітивної семантики щодо значення як конвенційного результату категоризації та концептуалізації світу представниками деякої спільноти, а також бере до уваги положення про інтеграцію в пізнавальній діяльності свідомих і позасвідомих процесів та нейрофізіологічне підґрунтя мовленнєвої діяльності [7]. Зазначена модель породження (продуктування) номінативної одиниці має такі етапи: I – апперцепції (психонетичний); II – інтеріоризації (когнітивний); III – внутрішнього програмування (превербалний); IV – селекції (номінативно-верbalний); V – парадигмізації та синтагмізації (системно-функціональний). Перебіг кожного з етапів ономасіологічного процесу може відрізнятися за тривалістю – від довгочасного до миттєвого. До того ж кожен з етапів складається з низки компонентів, що розглядаються як рівні відповідно до «принципу одночасної дії» всіх компонентів у реальному процесі породження, принципу інтеграції рівнів, коли ланка одного рівня є складником іншого» [11, с. 43-44].

Проектуючи цю модель на номінаційні процеси формування номенклатури ссавців, ми розглядаємо у складі *першого етапу* творення позначень ссавців – апперцепції – такі рівні [6, с. 82-85]: 1) мотив – поява неясного бажання, пов’язаного з наступним застосуванням установки; 2) сенсорно-моторне сприйняття позначуваної тварини шляхом виокремлення її з ряду інших об’єктів; 3) гештальтування як творення індивідуального чуттєвого образу (гештальта);

4) установка; 5) формування уявлення про позначуваний об'єкт (конкретного представника класу ссавців). Рівніва структура цього етапу спирається на концепцію вмотивованості мовленнєвої діяльності Л.С. Виготського, за якою продукування мовлення здійснюється в напрямку від мотиву, що породжує деяку думку, до оформлення самої думки, до опосередкування її у внутрішньому слові, потім – у значеннях зовнішніх слів і, нарешті, в словах [1]. На етапі апперцепції мотив породжує насамперед гештальт на основі сенсорно-моторного сприйняття об'єкта позначення номінатором. Під час номінації ссавців таке сприйняття звичайно ґрунтуються на візуальному спостереженні, рідше на тактильних та / чи одоративних відчуттях. Перебігу сенсорно-моторного рівня апперцепції сприяє й установка – стан, який передує свідомим психічним процесам [10], «головна спонукальна сила у психічній діяльності, що виконує функцію регулятора поведінки» [3], на відміну від мотиву як «неясного бажання» [1, с. 163]. На стадії гештальтування відбувається усунення дифузності результатів сенсорно-моторного сприйняття, а також структурується та впорядковується поле сприйняття у вигляді константного цілісного складника свідомості – гештальта, або індивідуального чуттєвого образу, пов'язаного з позначуваною твариною. Внаслідок найпростішої операції абстрагування відбувається узагальнення конкретного об'єкта впливу та формування уявлення як вищої форми апперцепції, що стоїть близче до поняття й абстраговане в часі порівняно зі сприйняттям [6, с. 93].

Творення назв вищих категорій класифікаційної номенклатури ссавців безперечно ґрунтуються на спостереженнях і уявленнях як результатах апперцепції, а також на наступному етапі – інтеріоризації, коли місце в номенклатурній системі віформовується шляхом глибшого пізнання об'єкта спостереження та формується поняття про нього.

На другому етапі продукування номінативної одиниці – інтеріоризації – відбувається переведення уявлення про позначуване на довербально-мисленнєвий рівень поняття [7, с. 149]. На цій стадії активується рівень інтенції, що, за Д.М. Узнадзе, є « головним моментом, завдяки якому наша свідомість, сприймаючи деяке явище, знаходить для нього місце в системі досвіду номінатора, розміщує його серед знайомих переживань» [10, с. 4]. Таке «розміщення» може відбуватися за двома напрямами. Перший напрям передбачає введення сформованого уявлення про об'єкт до певної найбільш прийнятної вже наявної класифікаційної схеми (родового поняття) на підставі схожості якостей, функцій. Наприклад, види *Alaska fur seal*, *Falkland fur seal*, *Australian fur seal*, *Galapagos fur seal*, *Guadalupe fur seal* віднесені до однієї родини (*Otariidae*) за низкою спільних ознак, всередині якої поділяються на два роди залежно від півкулі, в якій ці види поширені – *northern fur seal* (лише *Alaska fur seal*) і *southern fur seals* (усі інші)). Другий напрям передбачає порівняння уявлення про об'єкт з деяким наочно-чуттєвим об'єктом – позначуваний об'єкт схожий на інший, добре відомий [6, с. 96]: приміром, виникнення старої назви *koala bear* та сучасного латинізованого наукового найменування *Phascolarctos cinereus* унаслідок співставлення австралійської сумчастої тварини *koala* з ведмедем за типовими зовнішніми ознаками останнього. Обидва напрями є варіантами вияву одного з рівнів етапу інтеріоризації – прототипізації – їх ілюструють операцію категоризації. Перший відображає розуміння прототипу

як сукупності спільних ознак предметів чи явищ одного класу, а другий – як найкращого зразка класу.

Категоризація забезпечує рівень формування концепту як «нарощування інформації про позначуване, і логічно оброблена, впорядкована інформація формується у структуру знань» [8, с. 97]. Ця інформаційна структура свідомості, яку О.О. Селіванова (з огляду на залучення до її формування різних пізнавальних механізмів: від чуттєвої сфери до мислення, інтуїції, трансценденції й позасвідомого) визначає як ментально-психонетичний комплекс, стає базою для наступного, преверbalного, етапу ономасіологічного механізму [6, с. 113].

Третій етап процесу породження номінативних одиниць ссавців – внутрішнє програмування – ґрунтуються на розробленій Л.С. Виготським та його послідовниками концепції внутрішнього слова (мовлення, програми) як проміжної ланки, що здійснює переведення думки у зовнішнє слово [1, с. 163]. Згідно з указаною концепцією на етапі внутрішнього програмування відбувається підготовка думки до об'єктивації та розпочинається мовно-мисленнєва діяльність, пов'язана з пошуком схеми майбутнього висловлення та його мовного типу. Іншими словами, «сформована думка розділяється на складники, препарується відповідно до структури майбутнього висловлення» [11, с. 15]. При творенні англійських ННС внутрішнє програмування керується інтенцією – «задумом внутрішньої програми кодового переходу до вибору мотиваційної бази зі структури концепту й далі до формування ономасіологічної структури» [6, с. 99]. Стосовно ННС інтенція вiformовується передовсім науковою спільнотою теріологів з огляду на потребу утворити якомога більш точні та прозорі позначення ссавців та диференціювати їх у межах класифікаційної номенклатури. За концепцією О.О. Леонтьєва, мотиваційна база містить упорядковану ієрархію пропозицій [5, с. 114]. Така мотиваційна база властива пропозиційно мотивованим ННС, які ґрунтуються на відносно істинній, несуперечливій інформації про об'єкт номінації (приміром, у назві *Eastern Pacific spinner dolphin* відображені регіон поширення ссавця, властивий йому вид руху, а також класифікаційну належність до родини дельфінових (*Dolphins*); найменування *large African pangolin* зумовлене великими розмірами тварини, регіоном його поширення та родо-видовою принадлежністю). Однак для асоціативно мотивованих або змішано мотивованих ННС мотиваційна база передбачає використання низки асоціацій між різними пропозиційними структурами, що зумовлюють використання однієї концептуальної сфери на позначення іншої [6, с. 109-180]. Наприклад, до позначення ссавця *widow monkey* з концептосфери ЛЮДИНА залучається метафоричний знак *widow* з огляду на чорне, як одяг вдови, забарвлення цього примата; кажан *Malayan flying fox* названий так через загальну візуальну подібність мордочки тварини до лисячої; залучення до мотиваційної бази ННС *bushveld elephant shrew* метафоричного знака *elephant*, що належить до концептосфери іншої тварини, пояснюється схожістю видовженої морди тварини до хобота слона.

Згідно з положеннями конекціонізму внутрішнє програмування висвічує одні ланки когнітивної структури при одночасному гасінні неактивованих фрагментів структури знань, що дозволяє представити мотиваційну базу у вигляді конекцій пропозиційних слотів, їх реляцій із терміналами асоціативної частини фрейму, модусом та концептуальним планом з урахуванням їх

співвідношення з іншими компонентами МПК [6, с. 106]. Формування мотиваційної бази і є кінцевою метою етапу внутрішнього програмування, який виступає в якості перехідної ланки між інтеріоризацією та власне творенням ономасіологічної структури найменування на етапі селекції.

Формування ономасіологічної структури номена відбувається на четвертому, номінативно-вербальному, *етапі* ономасіологічного механізму – селекції. Селекція є інтенційно зумовленою і містить рівні: 1) вибору ономасіологічної ознаки (ознак) з активованої мотиваційної бази; 2) одночасної ономасіологічної іmplікації інших її компонентів; 3) вибору ономасіологічної категорії та базису з одночасною граматикалізацією отримання частиномовного статусу або оформлення синтаксичної структури складеного найменування); 4) формальної процедури поєднання ознак (ознаки) і базису; 5) семантизації (наділення знака лексичним значенням) [6, с. 106-107].

Вибір ономасіологічної ознаки з мотиваційної бази детерміновано такими взаємопов'язаними аспектами номінаційного процесу: **антропоцентричним, когнітивним, мовним** [12, с. 28-29]. Виявом антропоцентричного аспекту є той факт, що в центрі номінативного формування номенклатури стоїть інтенція наукової спільноти зоологів –конвенційне узгодження назв у межах цієї спільноти. Когнітивний аспект полягає в наявності в свідомості номінатора ментальної структури знань про позначене, яка може відтворювати науковий чи найвінний світогляд, мати образну природу, асоціюватися з іншими концептами у більшій чи меншій мірі. Когнітивна детермінанта при творенні номенклатурних найменувань ссавців передбачає застосування різних принципів вибору ономасіологічної ознаки з мотиваційної бази:

- класифікаційний принцип передбачає вибір гіпероніма (найменування більш високого класифікаційного рівня) або еквоніма (назви одного рівня узагальнення) для позначення виду ссавця (приміром, назви видів *Asian barbastelle* та *western barbastelle* роду *barbastelles*);

- об'єктивний принцип характеризується увиразненням ознак, що формують корпус відносно істинної несуперечливої інформації про тварину, отриманої сенсорним або мисленевими шляхом, у результаті внутрішнього рефлексивного досвіду. Наприклад, тварина *dark-brown serotine* названа так через забарвлення частини тіла. Ссавець *smooth Indian otter* названий через тактильну характеристику шерсті – при цьому в обох назвах не міститься вказівка на покрив, що має відповідні ознаки, тому компоненти цих назв поєднані ланкою, що іmplікована. У назві *Celebes dawn bat* міститься вказівка на період полювання цього кажана, але немає вказівки на саму дію, виконувану в цей період. У назві *Canadian river otter* визначений регіон, але предикат проживання тварини в цьому регіоні іmplіковано;

- асоціативний принцип передбачає вибір мотиватора на підставі аналогійних зв'язків з іншими концептуальними сферами свідомості (наприклад, *Egyptian pygmy shrew*),

- гештальтний принцип (тісно пов'язаний із попереднім підходом) відбиває увиразнення образного компоненту структури знань при виборі мотиватора (як-от, *singing vole*, *freckled antechinus*);

- міфологемний принцип апелює до ірраціональних, усталених у свідомості етносу ідей (як-от, *blood-sucking bat*);

– модусний принцип ґрунтуються на емотивно-оцінному співвіднесенні позначуваної тварини з архетипами колективного позасвідомого та стереотипами (*sea king, Tasmanian devil*).

Мовний аспект номінаційного процесу зумовлює формування ономасіологічної структури ННС з урахуванням системних закономірностей англійської мови, координації всіх її рівнів та з огляду на потреби сфери, що обслуговується зоологічною номенклатурою як термінологічною системою. Так, усі номенклатурні найменування ссавців в англійській мові є іменниками (наприклад, *forester, cheetah, koala, impala, lion-tamarin, whiptail*) або сполучками з ядерним елементом, вираженим іменником (на кшталт *crowned lemur, American badger, Santo Domingo spiny pocket mouse, southern giant bottle-nosed whale, Peters' pipistrelle, Chilean rat opossum, honey badger*).

Кінцевим *п'ятим етапом* продуктування номінативної одиниці є парадигмізація та синтагмізація, що передбачають отримання готовим знаком словотвірного потенціалу, місця в системі лексичних зв'язків, граматичній підсистемі, мовленнєвому потоці, тексті чи / та дискурсі. На цьому етапі зоологічне номенклатурне найменування отримує своє місце серед інших номенів, що формують англійську номенклатуру ссавців, та набуває відповідної граматичної форми залежно від рівня категоризації, до якого належить позначуваний ним об'єкт (форма однини для позначника виду або піввиду та форма множини для позначення вищих таксономічних категорій).

Розглянута модель породження номінативних одиниць у взаємодії з двовекторним (від ОС номенів до структур знань про позначене і навпаки) підходом до їх вивчення є підґрунттям методики когнітивно-ономасіологічного дослідження ННС і в **перспективі** може бути застосована для моделювання та аналізу інших номенклатур на матеріалі різних мов.

ЛІТЕРАТУРА

1. Выготский Л. С. Мысление и речь : собр. соч. в 8 т. / Л. С. Выготский. – М. : Педагогика, 1982. – Т. 2. – С. 5-361.
2. Залевская А. А. Психолингвистические исследования. Слово. Текст: Избранные труды / А. А. Залевская. – М. : Гнозис, 2005. – 543 с.
3. Кацнельсон С. Д. Типология языка и речевое мышление / С. Д. Кацнельсон. – М. : Едиториал УРСС, 2004. – 224 с.
4. Кубрякова Е. С. Номинативный аспект речевой деятельности / Е. С. Кубрякова. – М. : Наука, 1986. – 160 с.
5. Леонтьев А. А. Основы психолингвистики / А. А. Леонтьев. – М.: Смысл, 1999. – 287 с.
6. Селиванова Е. А. Когнитивная ономасиология (монография) / О. О. Селіванова. – К. : Фитосоциоцентр, 2000. ? 248 с.
7. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями і проблеми: Підручник. / О. О. Селіванова – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с.
8. Телия В. Н. Русская фразеология: семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / В. Н. Телия. – М. : Языки русской культуры, 1996. – 228 с.
9. Торопцев И. С. Словопроизводственная модель / И. С. Торопцев. – Воронеж: ВГУ, 1980. – 148 с.

10. Узнадзе Д. Н. Психологические исследования / Д. Н. Узнадзе. – М. : Наука, 1966. – 451 с.
11. Человеческий фактор в языке: Язык и порождение речи. – М. : Наука, 1991. – 210 с.
12. Selivanova, O. O. Determinant Of Composition / O. O. Selivanova // Cognitive & Communicative Aspects of English : International Conference and Summer School. – Cherkasy : Cherkasy State University. – 1999. – P. 9-11.

УДК 81'234

МОВЛЕННЄВИЙ ВПЛИВ В КОМУНІКАТИВНІЙ ВЗАЄМОДІЇ

**Олена Селіванова
(Черкаси, Україна)**

Статтю присвячено розглядові дискусійних проблем теорії мовленнєвого впливу, який є комунікативною дією адресанта, спрямованою на зміну мислення, психоемоційних станів, оцінок, поведінки адресата і керованою цільовою настанововою спілкування.

Ключові слова: мовленнєвий вплив, комунікативна взаємодія, персуазивний дискурс, комунікативна стратегія, маніпуляція.

Статья посвящена рассмотрению дискуссионных проблем теории речевого воздействия, которое представляет собой коммуникативное действие адресанта, направленное на изменение мышления, психоэмоциональных состояний, оценок, поведения адресата и управляемое целевой установкой общения.

Ключевые слова: речевое воздействие, коммуникативное взаимодействие, персуазивный дискурс, коммуникативная стратегия, манипуляция.

The article focuses on debatable problems of theory of speech influence, which is the communicative action of addressant, directed on changing of thought, psychical and emotional states, evaluation, conduct of addressee and the guided having a special purpose communicative setting.

Key words: speech influence, communicative interaction, persuasive discourse, communicative strategy, manipulation.

Постановка проблеми. Домінування в сучасній лінгвістиці когнітивно-дискурсивної наукової парадигми зумовлює особливу увагу дослідників мови не лише до процесів комунікації, а й до когнітивних процесів, які опосередковують спілкування, а також до когнітивних зрушень, що постають як наслідок комунікації. Зважаючи на це у структурі теорії комунікації, комунікативної лінгвістики та дискурсології виникають нові перспективні галузі, метою яких є дослідження регуляторних механізмів і чинників впливу на свідомість людини, зокрема, й у процесах мовної комунікації за допомогою засобів природної мови, що мають високу впливову й маніпулятивну потужність, та також шляхом тиражування ідеології тотальних і панівних дискурсів, їхніх схем, шаблонних